

שנה רביעית

ברקאי

דף הרחבות – צום אבחרהו

1. התורה הגדולה, שהנבואה הספרותית הכריזה עליה, היתה: המוסר ולא הפולחן הוא עיקר הדת. "כי חסד הפצתי ולא זבח" – זוהי הנוסחה הקלסית של התורה הזאת. את השאלה, אם התנגדו הנביאים לקרבנות בכלל, יכולים אנו להניח בצריך-עיון. אבל שהם חשבו את המוסר לעקר הדת ושהחשיבו אותו מן הפולחן – זאת הרי הורו בפרוש. בהכרות הפרימט של המוסר נפתחת הספרות הנביאית, ועוברת היא כחוט השני כמעט בכל ספרי הנביאים. (יחזקאל קויפמן¹, תולדות האמונה הישראלית, כרך א ספר א עמ' 31).

2. מן המקובלות היא שנביאי הספר הכריזו על עליונותו של המוסר ושללו את מעשה הפולחן כדבר שאינו רצוי לפני ה'. הפולחן נתפס לפי זה כעניין טקסי, חסר כל תוכן אמתי, ואילו העיקר שנדרש על ידי ה' הוא ההתנהגות ההגונה בין איש לרעהו ובחברה בכלל.

והנה, למרות כל זאת, יש מקום לפקפק האם ההתנגדות לפולחן היא כה החלטית כפי שהיא נראית על פניה. ראשית, יש להביא בחשבון שההפרדה הידועה בין מצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחבירו איננה ידועה במקרא. חובותיו של אדם כפי שנצטווה מגבוה הן אחדות אחת (...) וכן אנו שוגים בהבנתנו את ההגות המקראית כשאנו תופסים את הפולחן כמערכת טקסית ריקה מתוכן. פולחן פירושו עבודה, עבודת ה'. ומה מקום יש להניח, שאדם נוטל עליו לעבוד את אלוהיו, להגיש לו מכל היקר לו, בלי שרגשות – של תודה, של הערצה, של נאמנות – יפעמו בקרבנו? (...) מה שנראה כדחייה מוחלטת של הפולחן מסתבר יותר בהורדה שלו במעלה, כקביעת ערכים שעדיפים עליו. יש להביא בחשבון דרך התבטאות פיוטית, שאינה מהפשת כלל את הדיוק. אם אומרת החכמה במשלי (ח י) 'קחו מוסרי ואל כסף', נשמעת כאן דחייה מוחלטת של העושר. יש להפש את החכמה ולא את העושר; אך ההמשך הוא 'ודעת מהרוץ נבחר' – אין כאן דחייה, אלא העדפה בלבד. כך צריך להבין את דברי הושע: 'כי חסד הפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעולות' (ו ו) החסד עדיף על הזבח, אך לא יתואר ישראל בלא זבח (...)

(אלכסנדר רופא², מבוא לספרות המקרא, עמ' 296-294)

3. מדבריהם של ישעיהו וירמיהו ונביאים נוספים נראה, שהמקדש והקרבנות, עם כל חשיבותם, אמורים להימצא בתודעתנו בקומה השנייה, הניצבת על גבי הקומה היסודית. זהו גם מקומה של התורה ביחס לערכי דרך ארץ בדברי הו"ל 'שדרך ארץ קדמה לתורה'. התורה ודאי אינה חשובה פחות מערכי דרך ארץ, אך מה טעם בקיומה באדם המוותר על ערכי דרך ארץ של יושר, התחשבות בזולת ואחרים?!

(הרב יעקב מדן³, מוסר ומצוות מול מקדש וקרבנות, אתר התנ"ך – הרצוג, יחזקאל מא)

4. אמש היה "פקק ארוך" בדרך מהגוש לירושלים. מכוננית ובה יהודי מזוקן ביקשה לעקוף אותנו. "מה יש, אתה נוסע לבית חולים?" – "לא, אני ממהר ל'מעריב'". על כך זועק ה"מסילת ישרים" המם, כאשר הוא קובע כי אין כל הבדל בין גול ממון לבין גול זמן. לעשות מצווה על חשבון גול זמנו של האחר – אין זו יראת שמים. רגישות פירושה ליטול ידיים בקצת פחות מים על מנת שהמנקה לא

¹ פרופ' יחזקאל קויפמן (נולד באוקראינה ב-1889, נפטר בישראל ב-1963) היה פילוסוף וחוקר מקרא, שימש כראש החוג למקרא באוניברסיטה העברית בירושלים והיה חבר האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

² אלכסנדר רופא (נולד באיטליה ב-1932) הוא פרופסור אמריטוס באוניברסיטה העברית בירושלים. מחקריו עוסקים בתולדות נוסח המקרא, תולדות הספרות המקראית ותולדות אמונת ישראל בתקופת המקרא.

³ הרב יעקב מדן (ישראל, 1950-) הוא ראש ישיבת ההסדר הר עזיון שבאלון שבות, ומבכירי מלמדי התנ"ך בציבור הדתי-לאומי בישראל.

תצטרך לסחוב דליי מים כבדים לנקות את כל הלכלוך שנגרם על-ידי כך על הרצפה. וכי יכול אתה לעסוק בשלך, במידת הסידות של נטילת ידיים על השבונה של "אותה עלובה?" (הרב יהודה עמיטל⁴, הלא זה צום אבחרו, עלון שבת לבוגרים 10, ישיבת הר עציון)

5. במישרין אין המוסר והדת קשורים זה בזה. או בלשון אחרת, המוסר כשלעצמו אינו מושג דתי, היות ומקורו בחוש האדם הנפרד מן החוש הדתי. החוש הדתי מקרב את האדם לתחומה של האלוהות ואילו החוש המוסרי מקורו בנטיית האדם להיות טוב. על כן, אין צודקים אלה האומרים, מסיבות מובנות של תעמולה, שאין מוסר בלי דת; להפך, המוסר הוא תחום אנושי אוטונומי עצמאי בהחלט. הרי ידוע לכל שהיו קיימות תרבויות (...) שביסוסן הדתי היה חלש מאד, ושהיו בעצם במידה רבה תרבויות חילוניות. ולמרות זאת דווקא בתרבויות אלה הגיעה הרמה המוסרית לדרגה גבוהה מאד. (...) למה שייך המוסר לאחד מיסודות תורת ישראל? כי אכן, למרות אלה האומרים שהמוסר הוא מושג חילוני (ובזה הם צודקים) ואין לו קשר לתורת ישראל, הרי תמיד ידוע היה לכל שהדת היהודית היא דת מוסרית. אם כן, כבר אמרנו פעמים הרבה בהזדמנויות אחרות שהבשורה הישראלית היא שאלוהי ישראל הוא בורא העולם והוא אף מנהל את הלכי העולם באופן פעיל. אם כך היות והוא אל טוב ומטיב, הוא מנהל את עולמו בצדק ומשפט, הוא שופט את הארץ במישרים, והוא דורש את הצדק, את המשפט ואת המוסר גם מבני האדם בכלל, ומעם ישראל עם סגולה ממלכת כוהנים וגוי קדוש בפרט. נראה לי שאם מבינים את תורת ישראל אין מקום לדבר עליה כאילו המוסר שבה הוא דבר משני (...)

(דוד פלוסר⁵, מוסר היהדות ומוסר האומות, מחניים ע"ג)

6. יש דוגלים בסיסמה של המוסר היהודי הנבואי. אולם היהדות התגלמה בדת, ודבר זה כשלעצמו אינו מאפשר כלל את קיומה של הקטגוריה 'מוסר יהודי'. האמונה הדתית המתגלמת בתורה ובמצוות אינה קטגוריה מוסרית. היא אינה מכירה במצפון האנושי, ואין זה מקרה שאף אחד ממ"ח נביאים זו' נביאות שעמדו לישראל לא פנה מעולם למצפון האנושי. המצפון האנושי, הערכתו והעמדתו במרכז אפשריים רק אם אדם אינו מכיר באלוהים. המוסר כערך עליון ומוחלט הוא קטגוריה אתיאטיסטית, הנובעת מראיית האדם כתכלית המציאות וכמרכז הבריאה. האתיאיסט קאנט היה אתיקן גדול, מפני שבשבילו היה האדם – אלוהים.

(ישעיהו ליבוביץ⁶, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל. מצוטט בתוך: יהוה ידעו, המוסר היהודי בהלכה, אתר "דעת אמת")

7. המוסר והאמונה בה' הם מושג אחד (...) המצפון המוסרי שבקרבנו הוא הוכחה למציאות ה', ולמקורו האלוקי של המוסר. המוסר אינו יכול להיות יצירה אנושית אבולוציונית, שהרי האבולוציה בנויה על מלחמה, מלחמת קיום של הכל בכל, של 'כל דאלים גבר'. מקורו של המוסר הוא 'צלם האלוקים' אשר באדם. (...) הרגש המוסרי שלנו מזדהה עם ההדרכה האלוקית הזדהות מלאה, שבה גם השכל, גם הרגש וגם יתר כוחות הנפש שמהים ומכרכים את מי שנתן לנו תורת-היים לחיות על פיה. כשאברהם תבע את אלוהיו למשפט צדק בפרשת סדום, הוא לא הציג את המוסר האנושי המצומצם שלו כנגד המוסר האלוקי העליון. הוא רצה להבין את דרכי ההשגחה כדי שיוכל להזדהות עמו הזדהות מלאה. אכן, לאחר שנמסר לו המידע המדויק – שאין צדיקים בעלי השפעה בכל סדום – אברהם הזדהה עם הצורך בהפיכת העיר, לשם המוסר והצדק הכלל האנושיים.

(הרב יעקב אריאל⁷, המוסר והאמונה הדתית, אתר "ישיבה")

⁴ הרב יהודה עמיטל (נולד ברומניה ב-1924, נפטר בישראל ב-2010) היה ראש הישיבה המייסד של ישיבת הר עציון, הוגה דעות, מייסד מפלגת מימד ושר בממשלת ישראל.

⁵ פרופ' דוד פלוסר (נולד באוסטריה ב-1917, נפטר בישראל ב-2000) היה היסטוריון ישראלי בעל שם עולמי בתחומי ההיסטוריה של עם ישראל בתקופת הבית השני, תקופת התנאים, וחקר הנצרות הקדומה.

⁶ ישעיהו ליבוביץ (נולד ב-1903 בלטביה, נפטר בישראל ב-1994) היה מדען והוגה דעות. שימש עורך האנציקלופדיה העברית והיה פרופסור לביזימינה, לכימיה אורגנית ולנירופיזיולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. נודע כמבקר חריף של ממשלות ישראל, וזכה לכינוי "נביא הזעם של החברה הישראלית".

⁷ הרב יעקב אריאל (ישראל, -1937) הוא מחשובי הפוסקים והרבנים בציונות הדתית ונשיאם של ישיבת ההסדר רמת-גן ושל ארגון חותם. בין השנים 1990-2017 שימש כרב העיר רמת גן ואב בית הדין לדיני ממונות בה.